

RASYONALİTE VE RİTÜELLER

İhsan KUTLU

© Copyright 2019

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-624-2

Kitap Adı

Rasyonelite ve Ritüeller

Yazar

İhsan KUTLU

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

25465

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
1. Ritüel Kavramı ve Ritüel Bir Varlık Olarak İnsan	13
2. Rasyonalite Kavramı ve Modern Çağın Algılanışı	47
3. Rasyonalite vs Ritüel: Sekülerleşen Kutsallık ve Kutsallaşan Sekülerlik	75
Sonuç	113
Kaynaklar	115

ÖNSÖZ

Elinizdeki metnin benim için ifade ettiği anlam birkaç sayfa basılı kâğıttan mutlak surette daha fazlasıdır. Kendi adıma çok şey öğrendim. Bilgiye, hayata ve kendime dair pek çok şey. Yazmanın zorluğunu, düzenli ve istikrarlı çalışmanın gerekliliğini, ne kadar çok şeyi bilmediğimi, ilimden bir nasibimin olması için bu kapının eşliğine hem hakiki hem de mecazî manada baş koymak gerektiğini öğrendim.

Daha önceden de kullandığım ancak benim için çok büyük bir anlam ifade etmeyen bir kavramın -ritüel kavramının- şimdi bendeki yeri çok farklı. Çünkü birkaç yıl boyunca bu kavramla içli dışlı oldum, defalarca tekrar ettim. Ne çalıştığımı soran herkese biraz olsun ritüelin aslında ne olduğunu anlatmaya çalıştım. Hemen her seferinde ritüelin hayatım/ız için ne kadar önemli olduğunu tekrar tekrar vurgulamaya gayret ettim. Bu araştırmayla da ritüelin anlam hakkını biraz olsun teslim etme çabasını gösterdim. Artık takdir, siz değerli okurların olacaktır.

Bu çalışma bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan metnin gözden geçirilerek kitaplaşmış halidir. Kitapların da önsöz kısımlarının *ritüeli* kitap sürecinin tüm paydaşlarına teşekkür etmektir. Başta eşim olmak üzere aileme, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, okul ve iş arkadaşlarıma bana bu süreçte destek oldukları için teşekkür ediyorum. Çünkü bir kitap sadece bir kitap değildir.

Son olarak bu çalışmanın bir aceminin elinden çıkmış olması dolayısıyla okurlardan özür diliyor ve affımı istiyorum.

İhsan KUTLU
2019

KAYNAKLAR

- AÇAR Halilrahman, "Akıldışılık", **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. b., ed. Ahmet Cevizci, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, ss. 206-209.
- AKYOL Yasemin, **Dinsel Ritüeller ve Modern Milliyetçilikte Ritüel İnşası: Şehit Cenazeleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.
- ALICI Mustafa, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V**, S. 3, ed. Yavuz Ünal, Samsun, 2005, ss.73-120.
- ARON Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, 7. b., çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007
- ARSLAN Hüsamettin, "Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi", **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, 1. b., yayına haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, Temmuz 1995, ss. 541-583.
- Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007.
- Jöntürkler, Jönkürtler Muhafazakarlar: Meçhul Okurla Söyleşiler**, 1. b., Paradigma Yayınları, İstanbul, Kasım 2009.
- "Nisbet'in *Sosyolojik Düşünce Geleneği*'ne Derkenar: Etik Cemaat", Robert Nisbet, **Sosyolojik Düşünce Geleneği**, 1. b., çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2013, ss. XI-XLII.
- ATASAĞUN Galip, "Sembol ve Sembolizm", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 7, Sebat Ofset, Konya 1997, ss. 369-387.
- ATTAS S. Nakib, **İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, 3. b., çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul, Eylül 2003.
- AYDIN Mehmet S., "Rasyonel Düşünce ve İslâm Modernizmi", **I. İslam Düşüncesi Sempozyumu**, yayına haz. Mehmet Bekaroğlu, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 147-154.
- "İslami Rasyonellik Üzerine Bazı Düşünceler", **II. Uluslararası İslam Düşüncesi Konferansı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 25-27 Nisan 1997, ss. 108-115.
- AYDIN Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma**, 2. b., Vadi Yayınları, Ankara, Mart 2000.
- BAL Hüseyin, **Laiikleşme Teorisi ve Küresel Dini Diriliş Argümanı Bağlamında Dinsel Değişim**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006
- BATES Daniel G., **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, 1. b., çev. Serpil N. Altuntek v.dğr., çev. ed. Suavi Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Kasım 2009.

- BAUDRILLARD Jean, **Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları**, 5. b., çev. Halal Deliceçaylı – Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- BELL Catherine, **Ritual Perspectives and Dimensions**, Oxford University Press, Oxford and New York, 1997.
- BELL Daniel, “Kutsalın Dönüşü”, **Laik Ama Kutsal**, haz. Ali Köse, 1.b., Etkileşim Yayınları, İstanbul, Haziran 2006, ss. 57-70.
- BERGER P. L., “Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi”, **Din ve Modernlik Toplum Bilim Yazıları I**, 1.b., çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, ss. 121-174.
- “Günümüz Din Sosyolojisinin Problemleri”, **Laik Ama Kutsal**, haz. Ali Köse, 1. b., Etkileşim Yayınları, İstanbul, Haziran 2006, ss. 87-107.
- Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**, 1. b., çev. Vefa Saygın Ögütle, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2008.
- Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, 4.b., çev. Ali Coşkun, Rağbet Yay., İstanbul, 2011.
- BERNSTEIN Richard J., **Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenöyik ve Praxis**, 1. b., çev. Feridun Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2009.
- BİLGİN Vejdî, **İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal**, 1.b., Emin Yayınları, Bursa, 2011.
- BIRD Frederick, “The Contemporary Ritual Milieu”, **Rituals and Ceremonies in Popular Culture**, Ray B. Brown, Bowling Green University Popular Press, 1980, pp. 19-35.
- BLANSHARD Brand, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/492034/rationalism/68592/History-of-rationalism>, (25.11.2013).
- BOLAY Süleyman Hayri, “Akıl”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLII (devam ediyor), C. 2, İstanbul, 1989, ss. 238-242. (maddenin tümü 238-247.)
- BOWIE Fiona, **The Anthropology of Religion: An Introduction**, Blackwell Publishing, Malden, 2003.
- BUMİN Tülin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, 5. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2012.
- CEVİZCİ Ahmet, “Akılcılık”, **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. b., ed. Ahmet Cevizci, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, ss. 199-206.
- “Aydınlanma” (ilâhî), **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. b., ed. Ahmet Cevizci, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, ss. 752-755.
- “Aydınlanma”, **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. b., ed. Ahmet Cevizci, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, ss. 756-767.
- On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, 2. b., Asa Kitabevi, Bursa, 2007
- CHEAL David, “Ritual: Communication in Action”, **Sociological Analysis**, Vol. 53, No. 4, The Unique and the Shared in Religion and Society (Winter, 1992), Oxford University Press, <http://www.jstor.org/stable/3711433>, (09.05.2013), pp. 363-374.
- CIPRIANI Roberto, **Din Sosyolojisi: Tarih ve Teoriler**, 1. b., yayına haz. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

- COLLINS Peter, “Din ve Ritüel: Çok Yönlü Bir Yaklaşım”, **Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler**, 1. b., çev. Ali İsra Güngör, (der. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu), İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2012, ss. 121-147.
- COMBS M. E.-Schilling, **Sacred Performances: Islam, Sexuality and Sacrifice**, 1.b., Columbia University Press, New York, 1989.
- COX James L., **Kutsal İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş (Teori, Metod ve Uygulama)**, 1. b., çev. Fuat Aydın, İz Yay., İstanbul, 2004.
- ÇINAR Aliye, **Sosyolojik ve Antropolojik Açından Dine Bakış**, 1.b., Emin Yay., Bursa, 2009.
- ÇİFTÇİ Adil, “Toplumbilimi, Teoloji ve Bilgi Sosyolojisi”, **Din ve Modernlik Toplumbilim Yazıları I**, 1.b., Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, ss. 15-58.
- ÇİĞDEM Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, 1. b., İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas**, 4. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- DAVIE Grace, **Modern Avrupa’da Din**, 1. b. çev. Akif Demirci, Küre Yayınları, İstanbul, Kasım 2005.
- DEBORD Guy, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, 2. b., çev. Ayşen Ekmekçi – Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006
- DELLALOĞLU Besim, **Romantik Muamma**, 1. b., Bağlam Yayınları, İstanbul, Nisan 2002.
- DEMİR Gökhan Yavuz, “Önsöz”, Claude Lévi-Strauss, **Mit ve Anlam** içinde, 1. b., İthaki Yay, Şubat 2013, ss. 1-29.
- DEMİR Ömer - Mustafa Acar, “doğal hukuk”, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 3. b., Vadi Yayınları, Kasım 2002, s. 112.
- DEMİRCİ Kürşat, “Kutsiyet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLII (devam ediyor), C. 26, Ankara, 2002, ss. 495-496. (maddenin tümü ss. 495-497)
- DURKHEIM Emile, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, 1. b., çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005.
- DOBBELARE Karel, “Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı”, **Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler**, 1. b., çev. Mehmet Süheyl Ünal, (der. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu), İmge Kitabevi, Ankara, Kasım, 2002, ss. 11-35.
- DOUGLAS Mary, **Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi**, 1.b., çev. Emine Ayhan, Metis Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2007.
- EFE Mehmet, **Kuran’da Ritüellerin Arka Planı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
- ELIADE Mircea, “Dini Sembolizm ve Fizikötesi Endişenin Değerlendirilmesi (I)”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi**, S. 6, çev. Dr. Sadık Kılıç, Yıl 1986, Atatürk Üniversitesi Basimevi, Erzurum, 1986, ss. 283-291.
- Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, 1. b., çev. Mehmet Aydın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Kutsal ve Dindışı**, çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991.
- Dinler Tarihine Giriş**, 2. b., çev. Lale Arslan, yayıma haz. Ergun Kocabıyık, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, Ekim 2009.

- EL-İSFEHANİ Râğıb, “عقل”, **Müfredât: Elfâzi'l-Kur'ân Kur'ân Kavramları Sözlüğü**, 2. b., çev. ve notlandıran Yusuf Türker, Pınar Yayınları, Ocak 2010, ss. 1032-1035.
- ELMESSİRİ Abdulvahab M., “Daha Kapsamlı ve Açıklayıcı Bir Sekülerizm Paradigmasına Doğru: Modernite, İçkinlik ve Çözülme İlişkisi Üzerine Bir Çalışma”, çev. Metin Eker, **Divan Dergisi** 1997/1, İstanbul, 1997, ss. 55-92.
- ERGİNER Gürbüz, **Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, 1.b., Yapı Kredi Yay., İstanbul, Ağustos 1997.
- ERIKSEN Thomas Hylland - Finn Sivert Nielsen, **Antropoloji Tarihi**, 1.b., çev. Aksu Bora, İletişim Yay., İstanbul, 2010.
- ERTÜZÜN Işıl, http://www.psikoweb.com/haber.php?haber_id=1108, (24.10.2013).
- EVANS PRITCHARD E. E., **Sosyal Antropoloji**, 1. b., çev. Fuat Aydın- İrfan İnce- Muharrem Kılıç, Birey Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2005.
- GÜNGÖRMEZ Bengül, **Eric Voegelin İnsanlık Draması: Din-Politika İlişkileri**, 1. b., Paradigma Yayıncılık, Mayıs 2011.
- GERTH H.H. - C. Wright Mills, “Giriş”, Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, 4.b., çev. Taha Parla, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 21-128.
- GIDDENS Anthony, **Sosyoloji**, 1. b., çev. Hüseyin Özel – Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, Nisan, 2000.
- Modernliğin Sonuçları**, 5. b., çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- GÖLE Nilüfer, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, 1. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- GÖRMEZ Mehmet, <http://www.diyaret.gov.tr/tr/icerik/2012-yili-hac-degerlendirme-toplantisi-abant%E2%80%99ta-basladi/7945>, (24.10.2013).
- GUEST Mathew, “Dinin Yeniden Üretimi ve İletimi”, **Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler**, 1. b., çev. İlkay Şahin, (der. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu), İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2002, ss. 91-119.
- GÜNEŞ Kâmil, **İslâm Düşüncesinde Kutsallık**, 1.b., İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, “Rite”, **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, 1. b., C. 5, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 331.
- “Dinsel Tören”, **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, 1. b., C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, ss. 323-324.
- “Us”, **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, 1. b., C. 7, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, ss. 35-37.
- “Ussallaştırma”, **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, 1. b., C. 7, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 42.
- HAZARD Paul, **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, 3.b., çev. Erol Güngör, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.
- HONKO Lauri, “Ritüellerin Oluşum Süreci”, çev. Ruhi Ersoy, **Milli Folklor**, 2006, yıl 18, Bahar, S. 69, ss. 129-140.
- HORKHEIMER Max, **Akl Tutulması**, 8.b., çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

- Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar**, 1. b., çev. Nihat Ülner – Elif Öztarhan Karadoğan, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, Mayıs, 2010.
- JONES W. T, **Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefesi Tarihi**, C. 2, 1. b., çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2006.
- KARAMAN Kasım, “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 21, Mayıs 2010, Isparta, 2010, ss. 229- 233.
- KESSLER Gary E., **Studying Religion: An Introduction Through Cases**, The McGraw-Hill Companies, Boston, 2003.
- KİRMAN M. Ali, “Batı’da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, **Dini Araştırmalar**, Mayıs-Ağustos 1999, C. 2, S. 4, Ankara, ss. 223-233.
- KOCA Selçuk Kürşad, **Türk Kültüründe Sembollerin Halkbilimsel İncelenmesi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2012.
- KÜÇÜKCAN Talip, “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 13, İSAM, İstanbul, 2005, ss. 109-128.
- LAKOFF George - Mark Johnson, **Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil**, 1. b., çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Mart 2005.
- LEACH E. R., “Ritual”, **A Dictionary of the Social Sciences**, ed. By Julius Gould, William L. Kolb, The Free Press of Glencoe, New York, 1965, pp. 607-608.
- Lévy-BRUHL Lucien, **İlkel Topumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler**, 1. b., çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Kasım 2006.
- MARSHALL Gordon, “ritüel”, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay – Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, ss. 623-624.
- MERI Josef W., “Ritual and The Qur’an”, **Encyclopedia of the Qur’an**, General Editor: Jane Dammen McAuliffe, Georgetown University, Washington DC., Brill Online, http://www.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-the-quran/ritual-and-the-quran-COM_00177, (27. 05.2011).
- McCLAY Wilfred M., Bir Ulusun Ruhı, <http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/mcclay.pdf>, Public Interest, İlkbahar 2004, (04.04.2013).
- MOORE Wilbert E., “İşlevselcilik”, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** içinde, Tom Bottomore-Robert Nisbet, 2. b., çev. Şirin Tekeli, Ayraç Yayınevi, Ankara, Nisan 2002, ss. 326-368.
- MORRIS Brian, **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler Bir Giriş Metni**, 1. b., çev. Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara, Şubat 2004.
- NARMANLIOĞLU Haldun, “Ritüel İletişimin Biyolojik Nesnesi: Hapşırık”, **Kültürlerarası İletişim Bağlamında İnsana Dair Duygular ve Ritüeller**, 1. b., ed. Doç. Dr. Necla Mora, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Eylül 2011, ss. 77-98.
- NISBET Robert, **Sosyolojik Düşünce Geleneği**, 1. b., çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2013.

- ÖZBUDUN Sibel, **Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri**, 1.b., Anahtar Kitaplar, İstanbul, Mart 1997.
- Balkı Şafak – N. Serpil Altuntek, **Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar**, 2. b., Dipnot Yayınları, Ankara, 2006
- ÖZKAN Ali Rafet, “Seküler Dindarlık Biçimleri: Yeni Dini Hareketler”, **Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu** 22-23 Ekim 2008 Ankara, (haz. Ali İsra Güngör), Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Dinler Tarihi Araştırmaları VI, Ankara, 2008, ss. 307-322.
- PENNER Hans H., <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual>, (25.11.2013).
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual/66238/The-functional-approach>, (25.11.2013).
- POSTMAN Neil, **Teknopoli**, 2. b., çev. Mustafa Emre Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2009.
- “Ratio”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ratio>, (20.02.2013).
- “Rational”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/rational>, (20.02.2013).
- “Rationality”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/rationality>, (20.02.2013)
- “Reason”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/reason>, (26.10.2013).
- “Rite”, Dictionary of Race, **Ethnicity&Culture**, ed. Guido Bolaffi et al. (et alii), Sage Publications, London, 2003, p. 290.
- “Ritual”, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ritual?show=0&t=1357843145>, (10.01.2013).
- “Ritual”, **A Dictionary of the Social Sciences**, ed. Julius Gould - William L. Kolb, Free Press of Glencoe, New York, 1965, pp. 607-608.
- RITZER George, **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek: Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi**, 2. b., çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme**, 2. b., çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- SCHULER Max, **İnsanın Kozmostaki Yeri**, 1. b., çev. Harun Tepe, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2012.
- SCHIMMEL Annemarie, “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, III-IV, 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, ss. 67-73.
- SCHMITT Carl, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, 2. b., çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.
- SİNANOĞLU Mustafa, “İbadet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLII (devam ediyor), C. 19, İstanbul, 1999, ss. 233-235. (maddenin tümü ss. 233-252).
- SLATTERY Martin, **Sosyolojide Temel Fikirler**, 2.b., yayına haz. Ümit Tatlıcan – Gülcan Demiriz, çev. Özlem Balkız v. dğr., Sentez Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2008.

- SWINGEWOOD Alan, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998.
- TATAR Burhanettin, "Akıl", **Felsefe Ansiklopedisi**, 1. b., ed. Ahmet Cevzici, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, ss. 185-199.
- TAYLOR Charles, **Modernliğin Sıkıntıları**, 2.b., çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- TEKİN Mustafa, **Kutsal Sekülerizm**, 1. b., İstanbul, Açılım Kitap, Kasım 2011. "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri", **İnsan ve Toplum**, C. 2, S. 4, İstanbul, 2012, ss. 181-204.
- TERRIN Aldo Natale, "rite/ritual", **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, Vol. 8, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, Malden, 2007, pp. 3933-3936.
- TIRYAKIAN Edward A., "Emile Durkheim", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** içinde, Tom Bottomore-Robert Nisbet, 2. b., çev. Ceylan Tokluoğlu, Ayraç Yayınevi, Ankara, Nisan 2002, ss. 193-241.
- TOURAINÉ Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, 5. b., çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2007.
- TUĞRUL Saime, **Ebedi Kutsal, Ezeli Kurban: Çok Tanrılılıktan Tek Tanrılılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları**, 1.b., İletişim Yay, İstanbul, 2010.
- TURNER Bryan S., "Sivil Din", **Din Sosyolojisi**, 2. b., çev. Yasin Aktay, der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, Mayıs 1998, ss. 238-251.
- TÜMER Günay, "Âyin", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLII (devam ediyor), C. 4, İstanbul, 1991, ss. 248-250. (maddenin tümü ss. 248-252).
- "Uşçuluk", **AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. 21, Ana Yayıncılık – Encyclopædia Britannica, İstanbul, 2004 ss. 466-467.
- WALLACE Anthony F. C., **Religion: An Anthropological View**, Edition 2, Random House, New York, 1966.
- WEBER Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, 1. b., çev. Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2011. "Meslek Olarak Bilim", **Sosyoloji Yazıları** içinde, 4. b., çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 200-236.
- WUTHNOW Robert J., "Din Sosyolojisi", **Din ve Modernlik Toplumbilim Yazıları I**, 1. b., çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, ss. 59-119.
- YILMAZ Feridun, **Rasyonalite: İktisat Özelinde Bir Tartışma**, 1. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- ZASTROW Charles, **Sosyal Hizmet Giriş**, çev. Ashlan Aykara v.dğr, ed. Durdu Baran Çiftçi, 1. b., Nika Yayınevi, Ankara, Ocak 2013.
- ZEITLIN Irwing M., "Aydınlanma: Felsefi Temeller", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, çev. Mustafa Tekin, S. XIII., 2002/Bahar, Konya, 2002, ss. 229-235.
- ZIMMERMAN Micheal E., **Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma / Teknoloji, Politika, Sanat**, 1. b., çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2011.